

TRONDHEIM KOMMUNE

Skilting av kommunale bygninger

Bakgrunn

Dette er den andre utgaven av skiltmanualen for Trondheim kommune. Den har vært i bruk siden 2007, og har vært i aktiv bruk i forbindelse med de mange bygge- og rehabiliteringsprosjektene som er gjennomført i Trondheim kommune i denne perioden.

Standardisert skilting av kommunens bygninger gjør de lett gjenkjennelige, og de gir et positivt bidrag til å bygge opp under "merkevaren" Trondheim kommune.

I denne utgaven er det gjort noen mindre endringer, og fortsatt er utgangspunktet for en standardisert skilt av kommunens bygninger at

- Skiltingen skal vær ensartet. Kriterier for universell utforming er lagt til grunn
- Skiltingen må være lett å forstå, opplysende, forutsigbar og gjenkjennelig
- Skiltingen må aktivt brukes til å bygge opp under omdømmet til kommunen
- Programmet må være preget av kvalitet og byens historiske røtter

Trondheim, april 2011.

Utvendig skilting

Lovverk

I Plan- og bygningsloven står omtalt tiltak som krever søknad og tillatelse.

§ 20-1, bokstav i) "plassering av skilt- og reklameinnretninger"

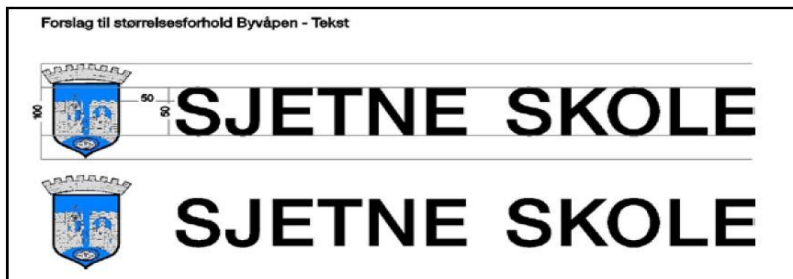
I forskrift om byggesak til plan- og bygningsloven beskrives videre tiltak som krever søknad og tillatelse: SAK10, §3-1 bokstav d)

"Skilt- og reklameinnretning inntil 6,5 m² montert på vegg, eller med høyde inntil 3,5 m og bredde inntil 1,5m montert frittstående på terreng. Bestemmelsen omfatter ikke plassering av slike skilt- og reklameinnretninger som kan utgjøre fare for personsikkerhet og ikke når flere skal monteres på samme sted eller på samme fasade."

Tiltak som ikke krever søknad og tillatelse, SAK10, §4-1, bokstav c)

"Skilt- og reklameinnretning inntil 3,0m² som monteres flatt på vegg. Unntaket omfatter ikke montering av flere skilt- og reklameinnretninger på samme fasade".

Byvåpnet

Bilde 1. Eksempel på utvendig skilting. Illustrasjonen viser forholdet mellom byvåpnet og bokstavhøyde.

Byvåpnet er kommunens identifikasjonsmerke og skal brukes ved skilting av bygninger på yttervegg. "Trondheim kommune" skal ikke med i teksten på skiltet. Se bilde 1. Byvåpnet skal tre i relief "ut fra vegg". Fargene i våpnet på skjoldet skal være :

Blå C - 100 M - 20 Y - 0 K - 0

Grå C - 0 M - 0 Y - 0 K - 20

Sort K- 100

Forholdet mellom størrelsen på våpenskjoldet og bokstaver skal være som vist i bilde 1. Byvåpnet m/krone skal være 2 ganger høyere enn bokstavene.

Bokstavene skal være midtstilt i forhold til byvåpenet. Skrifttype Arial. Bruk store blokkbokstaver ved utvendig skilting av enheten.

Hovedregelen er at byvåpenet bare brukes på utvendig skilting (ved navn på enhet), men er det nødvendig å bruke det på innvendig skilt, skal byvåpenet plasseres til venstre for navnet. Byvåpenet med krone skal også her være to ganger høyere enn bokstavhøyden. Bokstavene skal være midtstilt i forhold til byvåpenet. Avstanden fra byvåpenet til skrift er lik skrifthøyde. Innvendig skilting har skrifttype med stor forbokstav og for øvrig små bokstaver.

Bilde 1 Innvendig skilt med byvåpenet (Montasje Skiltsystemer AS)

- Unngå lys i bokstaver. Skilt skal belyses i området foran og rundt skilt, slik at skiltet er lesbart også i mørke. Lyset rundt skiltet skal ikke gi blanding.
- Det skal benyttes mest mulig kontrastfarge mellom skrift og bakgrunnsfarge på bygningen.

1. På husvegger i permanente bygg

Bilde 2. Fasadeskilt montert på ulike flater – noen av bildene er manipulert. (Foto: Laila Andresen/ Solveig Dale)

- Det skal være tydelig lyshetsgradforskjell mellom farge på skrift og fasadefarge, minimum 40% lyshetsgradforskjell mellom bokstaver og bakgrunnsfarge.
- Størrelsen på skrift skal tilpasses byggets/fasadens størrelse. Anbefalt høyde på bokstavene 25-30 cm.
- Plasseringen på bygningen avgjøres av situasjon og fasadens komposisjon.

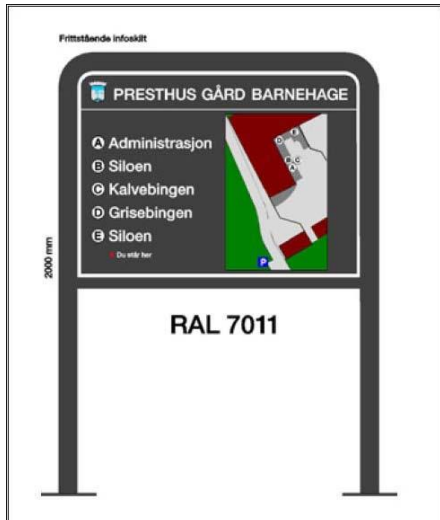
2. På husvegg i midlertidig bygg

Bilde 3 midlertidig skilt

- På bygninger som er i midlertidig bruk for kommunal virksomhet kan det monteres enklere skilt hvor byvåpenet og enhetsnavnet er limt på bakgrunnen.
- Skiltet utføres i naturelokert aluminium med sarg og skjult montering. Teksten skrives med store bokstaver. Skiltets høyde 50 cm. Skiltets lengde bestemmes av enhetens navn.
- Skiltet skal være flatt. Se illustrasjon. Ellers stilles det samme krav til bokstavtype, størrelse, synlighet og plassering som for permanente bygg.
- Skilting på glassflater bør unngås. Dersom det er nødvendig skal ren, matt og hvit farge benyttes.
- Det skal være lyshetsgradforskjell mellom farge på bokstaver og bakgrunnsfarge, min. 40 % lyshetsgradforskjell

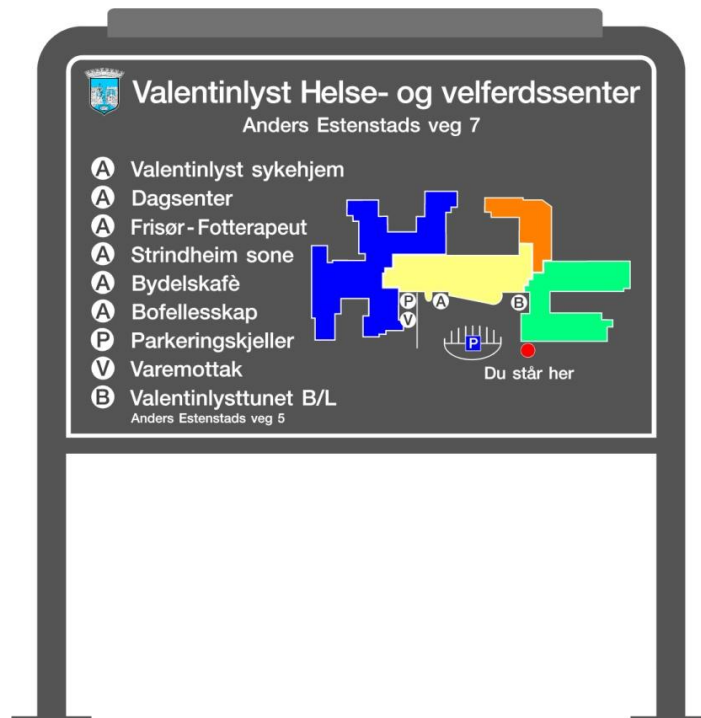
3. Anvisningsskilt

Bilde 4 Anvisningsskilt

Utforming:

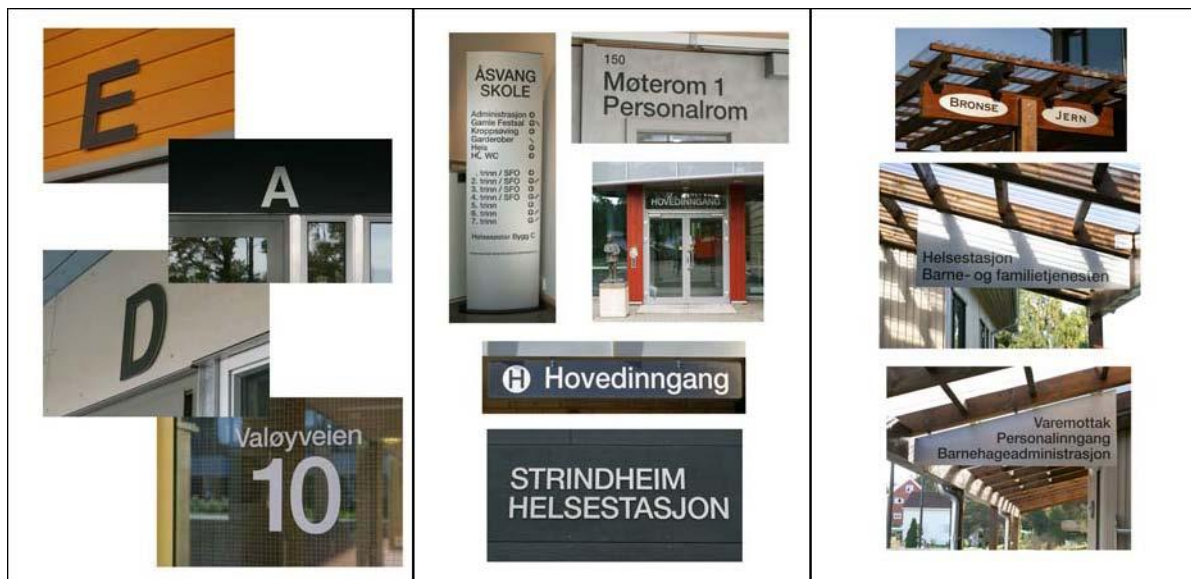
- Området rundt et anvisningsskilt bør være godt opplyst.
- Der det skal monteres lys på anvisningsskilt bør belysningskilden ha lysstyrke 50 lux.
- Skiltplaten skal ha matt overflate, og med farge RAL 7011 og skriftfarge matt hvit.
- Dersom akrylplate velges som materiale, skal den ha ufarget, matt overflate og skriften skal være sort.
- Skilthøyden i overkant målt fra bakkenivå skal ikke overstige 200 cm. Underkant av skiltet skal minimum måle 70 cm fra bakkenivå.
- Byvåpnet plasseres i øverste venstre hjørne sammen med enhetens navn.

Bilde 5 Anvisningsskilt

- Enhetens navn skrives med store bokstaver. Øvrig tekst med stor forbokstav og små bokstaver ellers.
- Skrift type 5rial.
- Teksten skal plasseres til venstre for illustrasjonen. Illustrasjonen skal være enkel og gi en rask oversikt over anleggets innhold.
- Illustrasjonen skal alltid gi beskjed om hvor hovedinngangen til enheten er. Tekst og illustrasjon må henge sammen.
- De ulike innganger markeres med ulike bokstaver og refereres i tekst.
- Skiltplaten skal være flat og ha samme bunnfarge på begge sider.
- Merket "du står her" skal alltid være rødt og stå nederst på skiltet og symbolet skal vises på illustrasjonen.
- Skiltet skal plasseres på et godt synlig sted, samtidig som det tas hensyn til at det ikke blir skjult av beplantning og brøytekanter. Det bør være mulig å komme inn til skiltet for fotgjengere og brukere av rullestol.
- Informasjonsskilt på inntil 3m² montert på vegg er ikke søknadspliktig.

4. Inngangsskilt

Bilde 6 - Inngangsskilt

Inngangene skal markeres med bokstaver som korresponderer med anvisningsskiltet. I tillegg kan inngangene markeres med skilt som angir hovedvirksomheten innenfor døra. For eksempel; Administrasjon. Er det flere virksomheter innenfor inngangen anbefales det innvendig anvisningsskilt. (Se kapitlet om innvendig skilting).

Bokstavmarkeringen plasseres ved siden av eller over inngangsdøra. Bokstavene skal ha fargeforskjell til bakgrunnsfarge med min 40% lyshetsgradforskjell. Bokstavene monteres direkte på fasaden. Skrift type arial.

Leseavstand	Bokstavhøyde
3 meter	50 millimeter
5 meter	75 millimeter
10 meter	120 millimeter
Osv.	

5. Skilt på byggeplasser

Bilde 7 Byggeplass-skilt

Trondheim kommune har i hovedsak to typer byggeplasser; nybygg og rehabilitering av bygg og veg- og ledningsarbeid.

På byggeplasser for nybygg/rehabilitering av bygninger skal det brukes skilt hvor det tydelig går fram at det er Trondheim kommune som er byggherre. Disse skiltene lages og monteres av hovedentreprenør/entreprenør. Skiltingen er et viktig ledd i profileringen av Trondheim kommune. Plassering av byvåpenet og Trondheim kommune skal være slik det fremgår av illustrasjon på bilde 7. Standard skrifttype brukes; Arial. En laminert illustrasjon av anlegget kan med fordel monteres på byggeplass-skiltet.

For veg- og ledningsarbeid brukes det flyttbare skilt. Angivelsen av hvilket arbeid som utføres skrives på refleksfolie som skiftes fra prosjekt til prosjekt. Farge RAL 6012 på omramming og bakside. For enkelte anlegg kan det på skiltet være aktuelt å montere en laminert tegning av anlegget.

6. Vegskilt-anvisningsskilt

Dersom det er behov for anvisningsskilt på offentlig veg ved "sykehjem", krever dette søknad til Byplankontoret. Det er utarbeidet standarder for hvordan skiltene skal utformes og plasseres og hvordan kostnadene skal fordeles.

7. Skilt i marka

Bilde 8 Skilt ved tur og skiløyper i marka

Anvisningsskilt som plasseres ved turstier og løyper i marka skal ta særskilte hensyn til omgivelsene når det gjelder materialvalg, utforming og lesbarhet. Skiltet som illustrasjonen viser, er utviklet i samarbeid med Blindeforbundet og Miljøenheten i Trondheim kommune. Skiltet viser den nye standarden, nederst og gammel standard øverst.

Materialet som brukes er ubehandlet lerk som gråner naturlig og vil gi større kontrast til skriftfarge ved gråning. Skiltet er utformet som en pil med nedfreset spor som fylles med ren hvit farge i pilens spiss. Bokstavene freses inn i treverket og fylles med ren hvit farge. Bokstavene er i skrift type Helvetica medium med bokstavhøyde 6,5 cm. Det brukes stor forbokstav og små bokstaver ellers. Se *bilde 8*.

Innvendig skilting

Resepsjon og informasjonstavle skal være sentralt plassert i forhold til hovedatkomst og være lett å finne.

Bilde 9 Innvendig skilting

I bygninger er det nødvendig å gi trafikkstyrende informasjon i forbindelse med forskjellige funksjoner. Ved riktig bruk av innvendig skilt vil dette kunne gi gode muligheter for orientering i bygget for ulike brukergrupper. I anbefaling om innvendig skilting, legger Trondheim kommune kriterier for universell utforming til grunn.

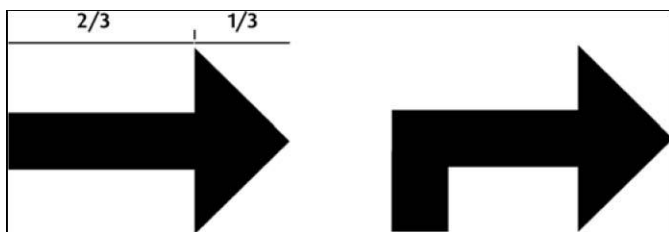
1. Henvisningsskilt

SOR-TRONDELAG FYLKESKOMMUNE		TRONDHEIM KOMMUNE	
A	B	C	
Erling Skakkens gate 14	Tinghusplassen 3	Kongens gate 9	
5 etg Fylkestingsal Fylkesutvalgssal Møterom/konferanse	7 etg Miljøenheten	4 etg IT-tjenesten Innkjøpstjenesten Kommunerevisjonen Kontrollkomiteens sekretariat Revisjon Midt-Norge IKS Konsek IKS	
4 etg Fylkesordfører Politiere Rådmannsgruppen Ledelsessekretariatet Regional utviklingsenhet Fylkesbarnelegen Jus og markjøpstjenesten Plan og styringsavdelingen Tilitsvalgte	6 etg Boligenheten		
3 etg Regnskapstjenesten Rådmannens fagstab Finans- og regnskapstjenesten Økonomitjenesten Kart og oppmålingskontoret	5 etg Trondheim eiendom		
2 etg Arbeidsgiverjenesten Rådmannens fagstab Lønnstjenesten Personaltjenesten Utviklingsjenesten	4 etg Byplankontoret Byggesakskontoret Kart- og oppmålingskontoret		
1 etg Opplæringsavdelingen Byantikvaren Sentralbord Bytorget Driftsavdeling	3 etg Trondheim byteknikk		

Bilde 11 Innvendig henvisningsskilt (Foto: Åge Singaas)

I større bygg med flere funksjoner skal det monteres et henvisningsskilt. Henvisningsskilt gir oversikt over funksjoner og kommunikasjonsveier i en bygning. Skiltet plasseres på et lett synlig og tilgjengelig sted nær inngangen. Det må være mulig å komme tett inntil skiltet.

- Dersom det er naturlig å bruke byvåpenet, plasseres det i øverste venstre hjørne sammen med bygningsadresse eller enhetens navn.
- Henvisningsskilt skal ha en illustrasjon over byggets utforming. Teksten skal plasseres til venstre for illustrasjonen. Tekst og illustrasjon må henge sammen. Illustrasjonen skal alltid gi beskjed om hvor hovedinngangen er. Henvisningsskiltet skal ha et rødt, rundt merke: "Du står her".
- Henvisnings- og veivisningsskilt som er supplert med retningspil skal plasseres der kommunikasjonsveien deler seg, og om mulig på tvers av gangretningen. Halen på en pil skal være dobbelt så lang som spissen. Der pilen angir endring i retning må det siste leddet være like langt som spissene på pilen. Jfr anbefaling fra Blindeforbundet.
- I rømningsvei må minst ett markerings- eller henvisningsskilt til utgang eller nødutgang kunne sees fra enhver posisjon. Skilt som markerer (rømnings)utganger bør som regel settes over dør, eller om takhøyden er for lav, så høyt som mulig eller inntil karmlisten på dørens låsside. Jfr Forskrift om brannforebyggende tiltak og tilsyn.
- Vingeskilt eller skilt som henger ned fra tak, plasseres i samsvar med veileder til teknisk forskrift, 2,1 m avstand fra gulv til underkant av skilt. Vingeskilt gir gode orienteringsmuligheter.
- Et stedsskilt som gir betegnelse på bygning, avdeling eller rom, plasseres ved siden av karmlisten ved dørens låsside, i høyde 1,5 m fra gulv.
- I rømningsvei må minst ett markerings- eller henvisningsskilt til utgang eller nødutgang kunne sees fra enhver posisjon. Skilt som markerer (rømnings)utganger) bør som regel settes over dør, eller om takhøyden er for lav, så høyt som mulig eller inntil karmlisten på dørens låsside. Jfr. Forskrift om brannforebyggende tiltak og tilsyn.
- Ved endring av gangretning skal retningsinformasjon angis dersom det er nødvendig. Repeterende informasjon skal være mest mulig lik i hele bygningen.

Bilde 13. Piler (Montasje Skiltsystemer AS)

Bilde 14. Div. vinge- og orienteringsskilt (Foto Solveig Dale)

Skrifttype

Skrifttypen skal være Arial. Ordet/navnet skal begynne med stor forbokstav, små bokstaver ellers. Ord skal ikke understrekes, utheves eller settes i kursiv.

Skriftstørrelse

Leseavstand	Bokstavhøyde	Skilthøyde
3 meter	30 millimeter	60 millimeter
5 meter	50 millimeter	100 millimeter
10 meter	75 millimeter	150 millimeter
18 meter	120 millimeter	240 millimeter
Osv.		

Kilde: Tilgjengelighet i detaljen, Dansk Blindesamfund, København 1999.

Linjeavstand

Linjeavstanden må tilpasses størrelsen på bokstaver og ønsket leseavstand. Linjeavstanden skal være 10 % større enn skriftstørrelsen.

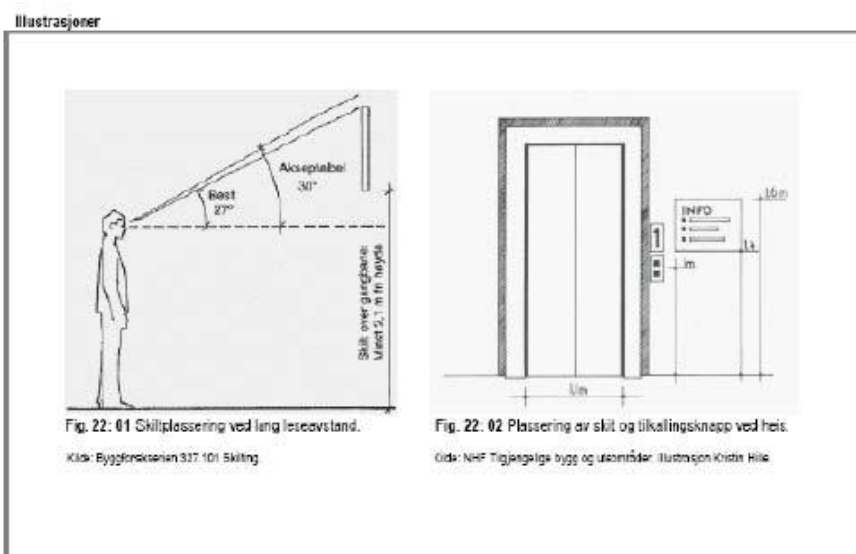
Eks: Med bokstavhøyde 30 mm skal linjeavstand være 33mm. Teksten på skiltet skal være kort og konsis og linjelengden skal ikke overskride 100cm.

Farge og materiale

- Materialet skal være solid. Kravet til kvalitet kan variere etter hvilket bygg det dreier seg om med hensyn til hvor harde påkjenninger skiltene kan bli utsatt for. Skiltplatene skal være flate og ha matt overflate. Foretrukket materiale er natureloksert aluminium eller tilsvarende.
- Alternativ farge på overflate kan være KOKSGRÅ RAL 7011 med hvit matt farge på bokstaver.
- Dersom akrylplate velges som materiale, skal den ha ufarget, matt overflate og skriften skal være helt sort.
- Fargeforskjell mellom skiltplate og bakgrunn må ha minimum 40% lyshetsgradforskjell.
- Alle skilt skal være enkle å rengjøre og gi mulighet for enkel utskifting eller endring.

Materialer/overflate	Skriftfarge
Natureloksert aluminium	Matt sort
Koksgrå RAL 7011	Matt hvit
Akrylplate	Helt sort

Plassering

Veileder publicumbygg Trondheim kommune

Bilde 10 Synsvinkel med hensyn til plassering av skilt

- Skilt må plasseres slik at det ikke er fare for sammenstøt ved alminnelig ferdsel.
- Det må være mulig å ta seg frem inn til skiltet.
- Skilt skal være godt synlige fra både stående og sittende stilling. Høydeplassing for skilt med leseavstand mindre enn 2 meter skal være 1,5 m fra gulv målt fra skiltets underkant, men må avpasses etter mengde informasjon på skiltet.
- Skilt som skal leses på lengre avstand enn 2 m, skal monteres 1,5 m målt fra gulv til underkant av skilt, men avstanden fra gulv må avpasses etter mengde informasjon på skiltet.
- Skilt må ikke plasseres i motlys. Skiltet må få god belysning.
- Et stedsskilt som gir betegnelse på bygning, avdeling eller rom, plasseres ved siden av karmlisten ved dørens låsside, i høyde 1,5m fra gulv.
- Skilt skal ikke plasseres i motlys.

Bilde 16. Eksempel på skilt plassert i motlys (Foto: Solveig Dale)

Montering

Skiltet skal monteres på en slik måte at det ikke innbyr til hærverk. Skilt skal skrues fast, ikke limes.

Belysning

Belysning av skilt er et viktig bidrag til lesbarheten av dem. Indirektet belysning som dagslys og lyskilder som er rettet mot en lys flate og gir indirekte belysning i rommet samt direkte belysning fra lysskilder må brukes slik at de kompletterer

hverandre. Belysningen må ikke være slik at den kaster skygge og reflekser på skiltet. Ekstra lyskilde bør komme ovenfra.

Auditiv informasjon

Auditiv informasjon skal suppleres med visuell informasjon. Dette gjelder i heiskupè. Auditiv informasjon om hvilken etasje heisen befinner seg i når døren slår opp.

Markering på glass

Bilde 19.: Tekst på glass (Foto: Brit Hassel)

- Skrift på glass bør unngås. Dersom skrift allikevel monteres på glass, bør området der skrift monteres dempes med bruk av frostet glass. Fargen på skrift skal være i mest mulig kontrast til frostet glasset.
- Glassfelt i kommunikasjonsveier kontrastmerket med glassmarkør på begge sider i to høyder med senter 0,9m og 1,5m over ferdig gulv. Markering av dør skal tre frem fra øvrig glassmarkering. Bruk ren hvit farge som markeringsfarge.

2. Taktile skilt (følbare)

Bilde 17. Taktile skilt (Foto: Solveig Dale)

- I heis skal tall på, eller ved manøverknapper alltid være taktile med 1 – 1,5 millimeter opphøyd skrift. Versalhøyde minimum 25 millimeter. I tillegg skal det være blindeskrift ved siden av hver manøverknapp.

Manøverknapper bør monteres i høyde 0,9 – 1,1 m fra gulvet. All skilting og manøverknapper i heis, må ha kontrastfarger til bakgrunn.

- Manøverknapp for utgang i heis, markeres grønn.
- Piktogram skal være taktile.
- Taktilt og visuelt lesbart etasjetall i alle etasjer.
- Dersom bruk av taktil skrift, skal skrift utformes med store bokstaver.

3. Piktogram

Fig: Piktogram for bruk av rullestol og for rullestol med ledsager.

- Bruk av piktogram er en stor fordel for alle brukergrupper. Symboler oppfattes intuitivt, er gjenkjennbare og forstås uavhengig av språk.
- Det er utarbeidet en oversikt over aktuelle piktogrammer som er hentet fra veiviser for universell utforming og anbefalt av "Det statlige råd for funksjonshemmede". Oversikt over anbefalte piktogram, se vedlegg 1.
- Dersom piktogram skal sees på lang avstand, er størrelsen 20 x 20 cm. Der piktogram skal sees på kort avstand, er størrelsen 15 x 15 cm, f,eks.
- Dersom piktogram utføres i folie direkte på dørblad, skal selve piktogrammet ha minimum 40% lyshetsgradforskjell i farge til dørblad. Dersom piktogrammet er montert på skiltplate, skal piktogrammet ha minimum 40% lyshetsgradforskjell til skiltets bakgrunnsfarge.
- Piktogram for teleslynge skal alltid skiltes i forbindelse med montering av teleslynge i et rom eller i forbindelse med en skranke. Piktogram for teleslynge monteres ved siden av dør motsatt side av hengselside inn til rom som har teleslynge. Piktogram for teleslynge monteres i front av skranke.

Pictogram for teleslynge

4. Varselskilt og brannvern

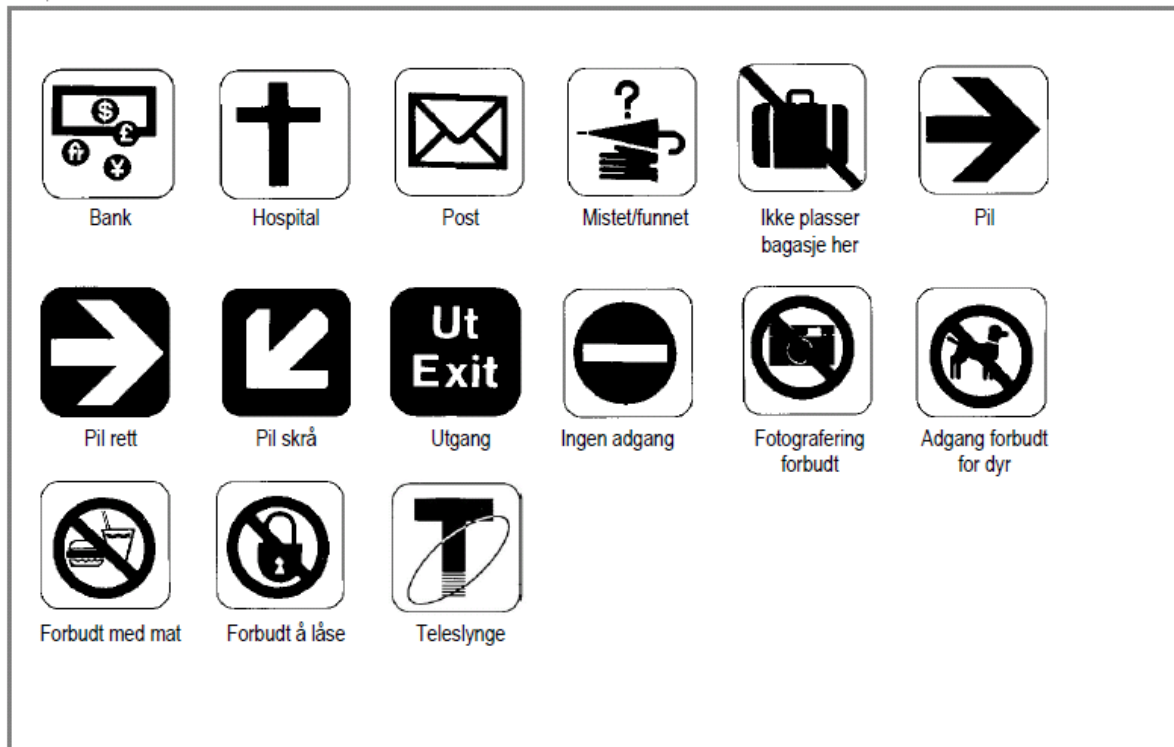

Bilde 20. Varselskilt for rømningsveg og brannutstyr (Foto: Brit Hassel)

- Varselskilt om rømningsvei skal ha grønn bunnfarge med hvitt symbol og være synlige i mørket. Se NS-ISO 6309 og "Forskrift om sikkerhetsskilting og signalgiving på arbeidsplasser. Se vedlegg 2.

Funksjonskrav i TEK					
					
Drosje-Buss	Drosje	Drosje telefon	Buss	Tog	Sjøtransport
					
Bagasje-innsjekking	Bagasjeoppbevaring	Manuell bagasjeoppbevaring	Bagasje-utlevering	Venterom	Bagasjetralle
					
Politi	Billetter	Bilutleie	Heis	Trapp	Møteplass
					
Informasjon	Hotell-informasjon	Restaurant	Bar	Kafeteria	Telefon
					
Toalett	Toalett damer	Toalett herre	Garderobe	Tilgjengelig for rullestol	Stellerom
					
Dusj	Drikkefontene	Førstehjelpstasjon	Lekeroom	Møterom	Oppholdsrom
					
TV-rom	Røyking tillatt	Frisør	Automat	Butikker	Blomsterbutikk

SKILT

Sikkerhetsskilt 16:01 SIDE 1

Utgave 01.10.2009

Forbudsskilt

Røyking forbudt

Røyking og bruk av
åpen ild forbudt

Forbudt å slokke
med vann

Ikke drikkevann

Forbudt for
industrikjøretøyer

Forbudt for gående

Adgang forbudt for
personer uten tillatelse

Fareskilt

Fare: elektrisk strøm

Generell fare

Hindring

Høydeforskjell

Industrikjøretøyer

Nødskilt

Nødutgang rømningsvei

Retningsangivelse (Brukes som tilleggsm informasjon til de skilt som er vist nedenfor.)

Førstehjelp

Båre

Nøddusj

Øyeskylling

Nødtelefon